

Jelentés az erdélyi román parasztság Arad és Temes vármegyében tett pusztításairól, a dévai és a vajdahunyadi eseményekről. A beszámoló valószínűleg két különböző jelentés lemásolásával keletkezett, mert a szövegben egyértelműen elkülöníthető két szerző, akik két különböző földrajzi tájegység eseményeit írták le. Az első jelentés Temes és Arad vármegyei eseményeket foglalja össze, szerzője meg is nevezi magát, így tudjuk, hogy Márton Károly Csongrád vármegye jegyzője készítette azt 1784. november 22-én. A másik beszámoló készítője nem nevezi meg magát, de a szövegben Déva ostromának szemtanújaként írja le magát, és arról tudósít, hogy a beszámolót 1784. november 19-én Aradon készítette el. A két jelentésből összeállított beszámoló valószínűleg azért került a Békési Református Egyházmegye esperesének levéltárába, mert a beszámoló végén rövid megjegyzés található arról, hogy a románok ígéretet tettek arra, hogy a borossebesi reformátusokat nem fogják háborgatni. A beszámolót bemásolták a türelmi rendelet végrehajtásával kapcsolatos rendeletek közé. Jelenleg az irat több szálás irat között található, de egy 66 oldal terjedelmű irategyüttes kötetstábla nélkül összefűzött részében olvasható. Feltételezhető, hogy korábban kötetes kézirat része volt, amelyet 1884. július 22-én Szeremlei Sámuel egyházmegyei levéltáros felvágott. Szeremlei tevékenységéről az irat hátlapján található bejegyzés tudósít: „A következő egészen tiszta és beíratlan levelet eltávolítottam. 1884. július 22. Szeremlei Sámuel mk e[gyház]m[egye]i levéltárnok.”

[p. 61.] Relinquatur

Az erdélyi tumultuans parasztságnak Isten ellen elkövetett gonoszsága eképpen vagyon t[ekin]t[e]tes n[em]es Temess districtus részéről:

1-ső. Zsám.¹ Cameralis az erdélyi határon. Zsám helységben a gonosz parasztság beütvén, az harminczad házat vendégfogadóval és több uraságot illető házzal edjüt tűz által elemésztette. Onnét 2-do Petris,² Szálbek úrhoz tartozandó. Petris nevű helységében az uraság házát gyújtotta, az udvari káplánt betsukván, azzal edjütt minden épületteit, drága paripáit tűzzel semmivé tette. Innen

3-tio Iltyó,³ Vajda úré. Iltyó helységében rohant ezen gonosz oláság, de otthon nem találtathatott a földesuraság, hanem a feleségét, aki tsetsemős gyermekével együtt, s[alva] v[enia] a disznóólba rejtette, onnét kihúzván sokfelé kontzolták, és ártatlan csetsemős gyermekével hasonlóképpen bántanak. Azon kívül minden épületei és négy esztendőbéli termései tűz által porrá tétetett. Tovább

4. Tok,⁴ t[ekintetes] Forrai úré. Tok nevű helységben béütött, ahol is nem külömben a helységbéliek az erdélyi sereghez adván magokat, az uraság házát, vendégfogadját s major házát minden terméseivel edjütt elégette. Onnét

5. Soborsin,⁵ t[ekintetes] Forrai úré. Soborsinba szállott e gonosz sereg, mely legelőször is a helységbeliekkal sorjában öszvekaptsoltatván magát, az uraság kastélyának ment, amely huzonhárom szobából és 32 lóra való istállóból állott, aztat gyújtotta, és mivel az épület erős volt, az ölfákat szobába behordván, úgy égette. A kertből, amely drága külső országi gyümöltkfákkal s külömbféle üteményékkal, nagy költséggel hazánk díszire öszve volt szedve, azokat tövestől kiirtotta, üvegházzal edjütt porrá tette. Templomat kipusztította, s aztat parochiával, ispitálllyal, árvák házával edjütt porrá tette, ezen fejül majorját sóházzal, conservatoriumával, iberajterek házával, mivel ezek is az uraság épületei valának, és bérbe

¹ Zam/Zám, község Arad megyében.

² Petriș/Marospetres, község Arad megyében.

³ Ilteu/Iltó, falu Arad megyében, Petriș/Marospetres községben.

⁴ Toc/Tok, falu Arad megyében, Săvârșin/Szoborsin községben.

⁵ Săvârșin/Szoborsin, község Arad megyében.

vannak kiadva, porrá égette. Emellett legkeservesebb az, hogy ezen t[ekinte]tes uraság házának minden kintseit elragatta, t[udni]i[lilik] donatioit, jussait illető leveleit, nevezetes számú esüstyeit, szebbnél szebb fegyvereit, ruháit és egyszerűen minden ékességeit elvitte, elégette, és éppen abban az időben, midőn a földesúr egyszersmind viceispány lévén őfelségétől elrendelt [p. 62.] conscriptionnak elindítása végett házát elhagyta. Ugyan nemkülönb ezen tek[jintetes] familiat illető Trojas,⁶ Halalios,⁷ Temesics⁸ helységekben, és Kaszonyi úrnak 7 helységekben lévő vendégfogadói, majorházai mind porrá tétettek. Tovább

TothVáradja⁹ Kaszony úré. TothVáragyai jószágban hasonló szerentsétlenség érte a földesuraságot, t[udni]i[lilik] minden uraságot illető házat, vendégfogadót, életes házat öszveégetvén, az ellenségénél gonoszabb sereg a kortsmákban Soborsin és petrisi templomokból hozott kehelyekből ivott, vitézen egymásra köszönvén. Onnét ismét

Odvas¹⁰ t[itulatus] Forrai úré. Odvas helységében érkezvén, ottan is az uraság vendégfogadóját, templomát, parochiával edjütt öszveégette. Hanem

Solymos,¹¹ modenai herczegséghez tartozó. Solymos nevezetű helységben a bíró minden népével, józanabb elmével bírván, magát a sereghez nem kapcsolta, és ugyanazért, mind pedig azért, hogy Deső Ádám úr, t[ekintetes] n[emes] vármegyének főszolgabírája Radnán,¹² Lippán, Solymos mellett, már a harangokat fére vervén, embereket küldött Radnára, hogy 1600 katonának, akik immár megérkeznek, szállást és minden provisiot tegyenek, hasonlóképpen Solymosra, Vürtemberg regimentéből egy káplárt és két közembert, akik Lippán voltak, sietve küldött, hogy mivel immár az hegyoldalba volna egy regiment ottan is erántok rendelések legyenek a faluba. A gonosz seregnek elei, kik már a solymosi bírónak házára tüzet hajigáltak, megijedvén, visszahúzták magokat a hátulmaradott paraszt sereghez, és így Radnán, Paulison,¹³ Menesiben,¹⁴ Lippán, ahol az oláság örömmel várakozott, bosszújokat nem tölthették.

Ezen tumultuans parasztságnak a feje Julius Salis nevű, amint az elfogottak vallyák, ez az országba már currentáltatott, Erdélyben a jobbágyokat urok ellen felbízattván, hogy a császár akarattya az, hogy a földesurak kiirtassanak.

Elkezdette a gyűjtogatást, a földesurakat ölték, pusztították, gyermekeiket vasvillákkal felfele hajigáltak. Így ehez a Salishoz adta magát egy Soffromo nevű erdélyi földesúr 3 fiaival edjütt, akik is a nemesektől elszedett donationalis s armalis leveleket a parasztságnak mutogatták, hogy a császár parantsolattya légyen, hogy a nemesek ölettessenek.

[p. 63.] Innen Tömesvárról két kompania Lippa tájékára kiment, Aradról egy század dragonosság, és 4 kompania mostan Szentesről és Csabáról ismét 2 kompania rendeltetett a parasztak ellen.

16-a currentis fel akarta gyűjtani Pankotát, mely modenai hertzegségé és NagyVárad fele vagyon, holott is öszveverték magokat közel 3000-ig, de a katonaság ellent állott, és első salvera sokat meglövév elijesztette, az erdőkre, hegyekre vették magokat.

Az előlírt helységekben egyik a másikat öldösi a parasztság, mivel nem tud a prédán igazán osztozni.

A nemesség felfegyverkezett Erdélyben és többet 200 parasztnál a Marosba kergettek, bévetettek, nagy számmal elfogtak és naponként öszveültek, condemnálták s tüstént ötvenenként exequálták.

⁶ Troas/Torjás, falu Arad megyében, Sávárşin/Szoborsin községben.

⁷ Hălăliş/Aldásos, falu Arad megye, Sávárşin/Szoborsin községben.

⁸ Temeşęti/Temesd, Arad megye, Sávárşin/Szoborsin község.

⁹ Vărădia de Mureş/Tótvárad, község Arad megyében.

¹⁰ Odvoş/Odvas, falu Arad megyében, Conop/Konop községben.

¹¹ Şoimoş/Solymosvár, falu Arad megyében, Lippa/Lipova városhoz tartozik.

¹² Radna/Máriaradna, falu Arad megyében, Lippa/Lipova városhoz tartozik.

¹³ Păuliş/Ópálos, község Arad megyében.

¹⁴ Miniş/Ménes, falu Arad megyében, Ghioroc/Györök község része.

A[nn]o 1784. 22-a Novembr[is] percepta p[er] d[ominum] Carolum Marton ord[inarius] i[n]clitus co[m]itatus Csongr[ád] notarium. Temesvarino exaratae.

Temesvárról egy n[emes] vármegyének comissariussa Dévára, Erdélybe küldetett, hogy onnan relatiot hozzon, mely is ebből áll:

Die 2-da Novembris 1784. Zaránd vármegyében Kurtics¹⁵ nevű falunál öszvejöött Hőre és Salis számtalan sok olással, azhol is magok és császárunk hűségére megesküdtették Hőre és Salis a népet. Salist császárunk öötsének mondja lenni Hore. Ezen gyülekezett hírrül adják Hollaki István v[ice]ispány úr[na]k, aki is azonnan küld az öszvegyült néphez előlírott faluba 4 v[ice]szolgabírákat, akik meg is fogták Hórét, de azonnal tolvalyi kiáltás esik, és így két szolgabírákat, ú[gy]m[int] Gál Mihályt és Nadaczi Andrást a nép megölésére, a még kettő, ú[gy]m[int] Andrásy Jóseff és Ribiczay Gábor nagy veszedelem között Kritsó¹⁶ nevű helységbe szaladtak. Itten midőn egy kevesett nyugodnának, halyák, hogy Brád nevű helység felől szörnyű nagy ordítással toldul az oláság Kritsovára, innen is, bízván lovaikba megszaladának, Bela Jánost és Jósefet megölve és az utzán halmokra rakva láttyák, alább jövén Brád fele Brádi Miklóst az útfélen kiontott gyomorral, Ribiczainét pedig mesztelen [p. 64.] halva találják. Ezeken kívül Csiszár László urat, testvérét, feleségét s gyermekeit a gonosz oláság agyonverte. Számtalan a sok szép nemesség, mely mindenfelé halva találtatik. A kőrösbányai barátok residentiaját is felprédálták, monstrantiaját kelhekkkel és minden papi öltözeteket elvivén, az oltárokat, képeket öszverontván, vagdalván, a Maros terén pedig 4-a 5-a usq[ue] 10-m Novembr[is] minden helységekben, ahol tsak nemesség lakott, égettek s prédáltak és pusztítottak, úgy annyira, hogy tsak a l[eg]kisebb nemes ember épülettyét is maga épségében [me]g n[em] hagyták. A pintzékben minden helyet behelyheztetett borral, pálinkával tele hordóknak fenekeit bevagdasták, a szemből álló gabonát hol elhordották, hol öszveégették. Ökröket, teheneket s sertéseket mind levágtak. Csuportos szép méneseket, mag lovakat csordástól elhajtották, gyszóval ma penna se nem írhatná nyomorult hazánknak siralmas kárvallását.

Hol pedig a nemesség egybevetette magát igen kevés katonasággal oltalmazkodott, amint lehetett, aminthogy Kenyér vize nevű helységnél Semény nevű határos lovas hadnagy és Kákai határos gyalog regementbeli hagnagy urak, egynéhány jószívű magyarokkal és kevés vármegyebeli nemesekkel 56 oláhokat levágtak és 58-at elfogtak.

Dévát főképpen és Hunyadot, mivel még ezen két magyar város a két vármegyében vagyon épségben, az elkeseredett szívű magyarság még eddig Isten segítségéből megoltalmazta. 6 Novembr[is] Dévának első részére, amely görög városnak neveztetik, estvéli 8 óra tájba írtóztató nagy ordítással ráütött a gonosz oláság, 43 magyar székelyek hamarjában Ribiczeyné asszonyomnak majorját lángolni látván, elejekben szaladtak, 206 oláhokat levágtak, 45-öt elfogtanak, ezeket másnap nagyérdemű ord[inarius] v[ice]ispány Zeik János úr (kiis a dévai várban), hova mindnyájan szorultunk 9-dik Novembr[is] 5 órakor reggel búvába meghala) mind exequáltatta.

D[e] d[ato] 19 Novembr[is] 1784 Aradino

Heri adducti sunt duo popae ex districtu Borosjenőiensi qui medi[...] possessionem Sebes helveticae confessi[p. 65.]oni addictor[um] ad fidem valachica[rum] amplectendam suscipiendemq[ue], ab illis novum baptisma adhortati sunt appromittentes: tumultuantes hos valachos nihil illi mali facturos, suisque salvis conductis literis eos muniendos sponderunt, animarunt ultroneae, ut contra eos non insurgant, sed potius in praed[...]indo iis adhaereant. O tempora, o mores!

¹⁵ Curtici/Kürtös, város Arad megyében.

¹⁶ Criciova/Kricsó, község Temes megyében.